

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ КОД У ВІРШАХ ПОЛЕМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Мотив православного традиціоналізму, який так потужно виявився у віршах полемічного комплексу, залишив свої відголоски в різний спосіб на багатьох поетичних текстах наступних періодів. Часові рамки такого виду української барокової поезії доволі широкі, бо прямо узалежені від перебігу політичного й міжцерковного діалогу між Україною й Польщею та особливостей формування нового художнього модусу. Політичний контекст для цих віршів складають події між церковною унією 1596 року та піднесенням українського православ'я після висвяти на київського митрополита Йова Борецького в жовтні 1620 року й початку реформаційних проектів митрополита Петра Могили.

Як відомо, література засвідчує подвійний код художнього модусу – той, що акумулює в собі традицію, і той, який несе новизну. Відтак, є сенс говорити про візантійський культурний код, який продовжував виявлятися, як в ідеологічній, так і в художній стратегії української барокової поезії. Тим більше, що питання часових меж впливу Візантії на Русь-Україну дискутується між ученими давно й остаточно не вичерпане. Одна з переконливих думок належить І. Шевченкові, який вважає, що візантійський вплив відчувався в Україні з IX і до XVIII століття [16, 45]. Головним із напрямків такого впливу є захист візантійського православ'я, а також сформованої там своєрідної художньої системи.

До корпусу означеної літератури, який прийнято називати раннім бароко, належать вірші, написані в основному в період з 90-х років XVI століття до 30-х років XVII століття. «Просфонима» анонімого автора, окремі вірші Герасима Смотрицького, Даміана Наливайка, Христофора Філарета, Андрія Мужилівського, Якова Седовського, Олександра Митури, Афанасія Филиповича, Леонтія Мамонича, Афанасія Селецького, Павла Домжива-Лютковича, анонімний вірш „Лямент про пригоду міщан острозьких” якраз і стали тоді фактом літературного життя. Вірш Івана Армашенка, написаний у час зрілого бароко, відбиває інші реалії діалогу, так само, як і твір невідомого автора „Про гордих і гнівливих ляхів...”

За Р. Бартом, „культурний код – це перспектива множинності цитувань, міраж, зітканий із множинних структур, і одиниці, утворені цим кодом, – це ніщо інше, як відголоски чогось такого, що вже було читане, бачене, зроблене, пережите: код – це слід цього „вже” [18, 28].

Досліджуючи конструкцію тексту, ми зауважили ключову роль цитати як модельної одиниці новоутворення, а також символів, метафор, до яких згущуються старозавітні сюжети і які пропонують православному християнинові бачення його духовної перспективи. „Можлива також така побудова, при якій один текст подається як неперервна розповідь, а інші вводяться до нього спеціально у фрагментарному вигляді (цитати, відсилання, епіграфа тощо). Передбачається, що читач розгорне ці зерна інших структурних конструкцій у тексті” [6, 593]. Вірші полемічного комплексу перенесли

релігійну дискусію в площину віршотворення, започаткувавши відповідну традицію. Кожен, хто звертався до цієї теми, орієнтувався на вже відомий зразок і перебував під його впливом. Цитати, символи, метафори, епіграфи, відсилання, як бачимо на прикладах аналізованих віршів, „насправді є похідними” [4, 635] із Біблії, і їхній похідний характер опосередкований віршами полемічного комплексу.

Водночас із віршами полемічного комплексу написана „Просфонима” – панеїрик на честь Михайла Рогози, митрополита Київського, із приводу його візитації Львова в 1591 році. М. Возняк припускає, що автором „Просфоними” був тодішній учитель грецької мови в місцевій братській школі Кирило Транквіліон Ставровецький [1, 77–78]. Споріднює „Просфониму” зі „Скаргою нищих до Бога” той же самий універсалізм адресування – до всіх загалом від малих, від старших та від *нищих*. Жанрова модель близька до віршів Києво-Михайлівського збірника, складених як орації. Серед багатьох один із віршів у „Просфонимі” має назву „Молитва”, інший „Моління...”. Кондакарні імперативи „радуйся”, „усі співаймо”, „хваліть” адаптуються автором до святкової події. Опозиція темряви – світла, об’єднана радість землі й небес, Ісус в образі ягняти й пастиря, вислів „принести покору” належали до репертуару віршів полемічного комплексу. Виразний візантійський код „Просфоними” був близький митрополиту Михайлові Рогозі, який, прагнучи до збереження „...старожитнього звичаю під владою та благословенством і подаванням єпископським з усяким послушенством звичним, стародавнім” [10, 363] православних традицій, був одним з ініціаторів Берестейської унії.

Серед віршотворців значного поширення набула панеїрична творчість, що стало наслідком їхнього перебування під протекторатом аристократичних родів. Віршовані епіграми на родові герби моделюються за латинською традицією італійських гуманістів XIV–XVI ст., що через польський вплив поширились в Україні. Це було виявом уже нової барокової поетики. Рамки традиційної латинської матриці посвят передбачали наявність необхідних елементів: відстоювання публічного блага, прав, свобод, розуміння вітчизни як абстрактної духовної цінності. Українською специфікою цього жанру стало долучення містичного елемента „княжої крові” [17, 231–270], який мав різновид у вигляді формули „статечность в вѣрѣ”. Пієтет перед окремими аристократами був викликаний не лише їхніми особистими заслугами, але й пошануванням дому, до якого вони належали. Герасим Смотрицький був наближеним до дому князів Острозьких у період очільництва його Костянтином-Василем Острозьким. „Статечность в вѣрѣ” для цього князя була справді фундаментом і метою діяльності. „Константин же єдину соборную церков писанієм возвисі,” – сказано про візантійського імператора Костянтина Великого [13]. Його та українського князя у вірші „До читателя” Герасим Смотрицький об’єднує спільністю імені, котре в перекладі із греки буквально означає „постійний”. А вже для близьких нащадків Костянтина Острозького (йдеться, зокрема, про внуку Анну-Алоїзу Хоткевич) православ’я стало ворожим. Події, що сталися в Острозі на православний Великдень 1636 року, були згустком „...релігійного фанатизму, соціальних кривд, національної гордості, великодержавних амбіцій” [17, 119], а ініціювала їх жінка з роду Острозьких, ім’я якої відтоді конотує релігійну нетерпимість та надмірну жорстокість¹.

Герасим Смотрицький, Даміан Наливайко, поети Острозького центру та близький до них Христофор Філарет послуговуються відомим репертуаром виражальних засобів

¹ У польській традиції Анна-Алоїза Хоткевич і донині є символом жіночої жертвності й глибокої релігійності.

для реалізації мети – ґратуляції мецената. Захист православ'я в таких віршах є не надзавданням, а лише суттєвим складником характеристики особистості. У вірші „На герб князів Острозьких” важливим для автора є мотив створення Христом нової людини, як приклад для діяльності українським аристократам. Багато виражальних засобів згаданого вірша корелюють із передмовою „До читателя”. Ті ж самі „драпіжнія волки” – „хищні волки”, „єретиков полки” – „єретичні полки”, до яких додаються „ідолоські лестоці” у характеристиці опонентів. Емоційний стан православних читачів бачиться автором як піднесений і оптимістичний, бо вони відчують „всесвітню радість”, „невимовну солодкість”, простуючи „душеспасною стежею” на чолі з ревнителем православ'я князем Константином Острозьким.

Характерним топосом багатьох віршів є страх перед новизною. Христофор Філарет у „Книжці до минаючих мовить” запитує: „Чому новин бажаєте?”. „Старожитність” та „новину” в українському суспільстві сприймали як явища протилежні, що продовжували ряд опозицій „святобливість – анафема”, „світло – темрява”, – слушно зазначає Л. Ушкалов [15, 11]. Найбільшою моральною цінністю для національної еліти вважалося збереження старовини у вірі та участь у церковному будівництві культових архітектурних споруд. Так, Даміан Наливайко у „Ляменті дому княжат Острозских...” увесь розділ „От отца до сынов” будує на розвитку теми вірності православ'ю. Формули „сталість віри”, „віра батьків”, „віра грецька апостольська”, „предківська віра” на різний спосіб перефразовують головну думку, аби „дом наш и я з ним доброю славою зъ мертвых повстанув”. У міцній вірі запорука відсічі ворогам, вона зберігає мораль, добробут та здоров'я, і православні княжі роди є опорою рідного краю. Ця тема продовжена Олександром Митурою у вірші „Праця про стару релігію”, у якій на ґрунті тлумачення Біблією пастирської роботи сформульовано завдання архімандрита Києво-Печерської лаври, ревного поборника православної віри Єлисея Плетенецького, – бути пристановищем для людей та промоутером для наук, корисних православним. Міркування про життєві орієнтири містить вірш „Статечність у вірі”. Основу зазіхань на старовину автор, звісно, вбачає в гордості людини. Статечність символізує наріжний камінь, який є надійною підвалиною, а новизну – пісок, ознака тимчасовості й непевності. Минуле постає предметом ностальгії за „кращими часами”. Під рукою Христофора Філарета, Павла Домжива-Лютковича та Афанасія Селецького визначення віри зредуковуються до самого означника й утворюють вирази „ціла віра”, „у вірі стояти” та „зберегти віру дітям”.

З роду Плетенецьких найвідомішим був Єлисей, у найважчий для православ'я час – головний його опікун. Олександр Митура, як і архімандрит Єлисей, будучи вихідцем зі Львова, присвятив своєму землякові й меценатові панегірик „Візерунок цнот”. Жанровий архетип панегірика передбачає ґратуляцію адресата найперше за оборону віри, за будівництво храмів і меценатство, тобто за реальні справи, зроблені на користь православ'я, керуючись максимою „віра без діл – мертва” (Як. 2:26). За це уславлено Єлисея Плетенецького у вірші „Будівництво нових церков”. Монастирі й церкви в Києві, Радомишлі, Городку, що постали завдяки старанням архімандрита, зміцнили матеріальну опору православної церкви.

Автори застосовують традиційні риторичні засоби в описі свого часу. Візія дійсності, наприклад, Герасимом Смотрицьким передається формулою „время люто і плача достойно”, Олександром Митурою – „час бід церковних”, а Афанасій Филипович

каже: „Зараз кінець світу”. Тема смутних „теперішніх часів”, що притаманна, як для барокової поезії XVII ст., так і для фольклорної поетичної традиції цього часу, забарвлена есхатологічними настроями, у межах барокової традиції вона висловлюється за допомогою плачів, нарікань на долю рідної землі й віри. Причиною нещастя убачаються ляхи, римляни, що узагальнюється під поняттям „єретики”, а також уніати й протестанти, а в „Просфоними” більш універсально – хрестоненависники. Ці категорії поетичного дискурсу вмонтовані в систему характерних стереотипів. Гіперболізована сила ворога – це „єретиков полки” (Герасим Смотрицький), „мури єресей” (Олександр Митура), „єресь множите” („О горды[х] и гнѣвливы[х] ляха[х], како гордостію хотѣша Росією обладати и православіе в єресь низложити”) – відомий фольклорний засіб, поєднаний з полемічною практикою християнських часів. Ворогом керують гордість і гнів – найбільші моральні вади для християнина. Уніати підозрюються Андрієм Мужилівським у лукавстві й порівнюються з вужами. Але найсильнішими філіппіками на їхню адресу відзначився Афанасій Филипович. Його риторична стратегія поєднує мислення бінарними протиставленнями та категоріями інтерференції. Образи „клямцю, похлібцю, брате лжі”, погрози пекла, заклики роз’єднатися й не ділити з уніатами хліба та прохання до них повернутися в православну церкву, як син до матері, – мотиви, запозичені з „Треносу” Мелетія Смотрицького. Слід зазначити, що Афанасій Филипович займав крайню (традиціоналістську) позицію в таборі православних і був чи не єдиним, хто не приховував при цьому свого імені. Смерть, заподіяна йому поляками, зайве доводить небезпідставність прагнення авторів полемічних творів утаємничувати свої імена.

Попри терпимість діячів Острозького центру до протестантів Герасим Смотрицький закликає перемагати „бісов тристати” (антитринітаріїв), а Яків Седовський – „секты новыѣ”. Авторі не вдаються до гри зі стереотипами масової свідомості, вони активно наслідують їх. Слід наголосити на одній прикметній рисі барокової риторики, узятій з літературної традиції, якою є зіставлення семантики протилежних понять *світло – темрява, покора – гордість, камінь – пісок*. До традиційних символічних міст: Сіон, Єрусалим, старий Рим, Константинополь, що мають позитивне маркування, спочатку додається Київ як сакральне серце Русі, та потім Чернігів, а до ряду святих імен, окрім ап. Павла, долучаються князі: насамперед Володимир Великий, а згодом – Ярослав Мудрий. Цікаво спостерігати за динамікою пошуку захисників православної віри. Якщо для автора „Просфоними”, Герасима Смотрицького, Леонтія Мамонича, Христофора Філарета, Даміана Наливайка, Афанасія Селецького, Павла Домжива-Лютковича, Олександра Митури – це українська аристократія, то для автора „Про гордых...” – це вже православний цар, якого Іван Армашенко називає „цар славний православний”. Павло Домжив-Люткович історичний досвід поширення християнства проектує на актуальні реальності:

Для креста пред тым завше вѣрных забивано,
кгда в их сердцах Христовы вѣры дознавано.

Коротка цитата викликає алузії з історичного досвіду раннього християнства, які імплікуються в обставини тодішнього становища православних як переслідуваної меншості. Відмінність між двома частинами Христової Церкви позначається великою кількістю означень. Православна церква – грецька, анатолійська, східна. Католицька – римська, латинська, італійська, західна. Символічне протиставлення Сходу й Заходу

продовжує бути актуальним, воно є чи не найпоширенішим художнім прийомом у віршах полемічного спрямування або тих, де постає проблема віросповідання. Герасим Смотрицький у вірші „На герб князів Острозьких” вдається до традиційної метафори „звізда з востока”, він редукує відомий сюжет Нового Заповіту, щоб виразно спроектувати його на східне християнство. Вірш „До читателя” розширює асоціативний ряд зіставлення двох церков архетипними уявленнями:

Восточния церкве, яко днєві начало,
Западния же церкве, яко начало ноці,

Афанасій Селецький опозицію Схід – Захід імплікує в площину військових стратегій. Перенесена з політичної в сферу релігійної ідеології, вона репрезентує досвід напружених міжконфесійних відносин того часу й закінчується настановою „от востока к западу не отступати”. В Івана Армашенка Схід і Захід не протиставлені, а об’єднані постаттю російського царя, рецепція якого кодифікована автором у вислові „От восток солнца даже до запада славный”. Універсальні засоби військової практики, поєднані з полемічною риторикою, створювали віршовані афоризми, на зразок:

Русь вас не боится –
Върою щитится. („О гордых и гнѣвливых ляхах...”)

Герасим Смотрицький у вірші „До читателя” використовує засіб посилення. Очевидно, потенційний читач знав, про що йдеться в 99 зачалі „До римлян”. По суті, цитування автором згорнене до рівня посилення, а в першоджерелі читаємо: „Коли Бог за нас, хто проти нас? (...) Хто нас відлучить від Христової любови? Горе чи утиск, чи переслідування, чи голод, чи нагота, чи небезпека, чи меч? Як написано: „За тебе нас увесь день убивають, уважають нас за овець (призначених) на заріз” (Рим 8:31, 35–36). Алгоритмічний зміст цього зачала – це сконденсована програма православних традиціоналістів, стратегія, на якій будується віршова передмова до виданої в Острозі Біблії.

Характерна для бароко гра слів, що через антитетику виявляє універсальний сенс християнства, пристосовується Даміаном Наливайком у „Вършы, або стихи, до того, што читал, котрым краєгранесиє сицево: „Хранися италиян” до артикулювання позиції православних. Цей автор одним із перших використовує виражальні можливості акровірша, більш того, – після нього „акровірші мали тоді неабияку вагу навіть на теренах богослів’я” [14, 54]. Заклик „Хранися италиян” вертикально формує площину вірша. „Це, по суті, поле вільної гри, тобто поле нескінченних заміщень у замкненості скінченного ансамблю”, – зазначав Ж. Дерріда [3, 628].

Феномен Берестейської унії, внаслідок якої постали вірші т. зв. полемічного комплексу, не розв’язала суспільних та релігійних проблем України, а ще більше їх загострила. Йов Борецький у „Протестації” 1621 року нарікав на уніатів, які „...народ наш руський переслідують, прикрять, мордують, церквам нашим насильства чинять і мир святий збурюють, старожитну любов і згоду між поляками і руссю розривають” [11, 287]. Афанасій Филипович висловив надію найширших суспільних верств на те,

Абы болш не колотили
межи Греки и Рымляны.

Українці були налаштовані на підтримку позиції Йова Борецького та Петра Могили, діяльність яких, на думку М. Грушевського, була спробою „нової унії”, що ставила собі за мету подолання давнього міжцерковного конфлікту і утворення місцевого, незалежного

від Константинополя, патріархату [2, 382].

Різноманітні за жанрами: передмови „До читателя” Г. Смотрицького, „Книжка до минаючих мовить” Христофора Філарета, панегірики „Просфонима”, Герасима Смотрицького „На герб князів Острозьких”, Олександра Митури „На клейнот их м[илостей] панов Плетенецких”, „На урожене”, „Статечность в вѣрѣ”, Даміана Наливайка „Лямент дому княжат Острозских...”, його акровірш „Вършы, або стихи, до того, што читал, которым краєгранесие сицево: „Хранися италиян”, анонімні вірші „О горды[x] и гнѣвливы[x] ляха[x], како гордостію хотѣша Росією обладати и православіе в ересь низложити” та „Лямент про пригоду міщан острозьких” – громадянська поезія, „Ода Якова Садовського, „Епіграма” Леонтія Мамонича – усі вони розгортають свій головний мотив на фундаменті православного традиціоналізму, екстраполюючи його в обрану жанрову модель.

Вплив віршів т.зв. полемічного комплексу поширився за межі української літератури. Це ставить під сумнів тезу І. Шевченка про вторинність української культури через долучення її до європейської традиції за польським посередництвом [16]. Натомість росіяни, на його думку, прилучилися в XVIII ст. до культури Заходу без жодних посередників. На межовий характер української культури, і поезії, зокрема, вказувала Б. Криса: „Великий кордон між Сходом і Заходом проходить не лише через територію України, а й через її поезію” [5, 49]. Навіть якщо не брати до уваги більш ранні твори, дослідження російської поезії першої половини XVII ст. свідчить про те, що європейське силабічне віршування поширилось в Росії за посередництвом української поетичної творчості. Отже, прилучення російської культури до європейської відбулося саме в XVII ст., і Україна, очевидно, відігравала роль посередника у цьому процесі. Такого погляду на динаміку літературних взаємин дотримуються І. Голенищев-Кутузов, Д. Лихачов, О. Панченко.

Середньовічна практика компіляції виявлялася в російському силабічному віршуванні на етапі його становлення і в загальних рисах нагадувала появу віршів т.зв. полемічного комплексу. Відмінність складало лише джерело компіляції, яке виникло в Україні. Хоча українських православних книжників московські автори підозрювали в латентному католицизмі, усе ж антикатолицькі, антиуніатські та антизахідні твори української літератури були ними використані для власної творчості [7, 56]. Т. Опаріна зазначає, зокрема, що у бібліотеках московських інтелектуальних еліт XVII ст. значне місце займали видання Київської митрополії: літургійні, полемічні книги, граматики, космографія. Їхнє використання, на думку цього автора, у російській літературі змінювалося залежно від ставлення влади до України. У 20-і роки книжки запозичувалися для підтвердження конфесійної виключності Москви, а в 40-і сигналізували про прихильне ставлення до Київської митрополії [7, 248]. Події більш ранніх „Смутних часів” (1598–1612) сфокусували російські антикатолицькі суспільні настрої, а разом із ними поширення ксенофобії у ставленні до вихідців з України та Білорусії. Не оминули репресії князя Івана Хворостиніна, фаворита Лжедмитрія, який своєю творчістю долучився до антикатолицької позиції, після того як був звинувачений у прихильності до католиків і засланий до Кирило-Білозерського монастиря. Як уважає О. Панченко, історія російської силабічної поезії починається з середини 20-х років XVII ст. і чільне місце в ній належить віршам полемічного спрямування. У цей час І. Хворостинін написав полемічний трактат „Изложение на еретики-злохульники”(„Висловлювання про еретиків-злохульників”), до

складу якого ввійшла „Повесть, или Возглашения к Господу на римлян” („Повість, або Виголошення до Господа на римлян”). „Повість... на римлян” поділена на розділи („Про лжепастирів”, „Про латинську гордість”, „Честь віри”, „Хрещення без мирра у римлян”, „Римська церква”, „Про шкідливий для душі дар”, „Про римські спокуси”, „Про гоніння на святу церкву”). Назва цієї частини трактату корелює з відомою „Скаргою нищих до Бога”, але включає доповнення „на римлян”, котре конкретизує основний зміст, а заголовки частин указують на спорідненість із віршами Києво-Михайлівського та Загорівського збірників. В. Колосова, яка зауважила цю обставину, дійшла висновку, що „Хворостинін мав перед собою якусь іншу, повну редакцію... полемічного комплексу”, але також відзначила „безсумнівний її безпосередній зв'язок з нашою пам'яткою” [13, 55]. Натомість О. Панченко виводить подібність „Повісті... на римлян” до „Історії про листрикійський синод” Клирика Острозького (1598 р.), який у свою чергу послужив матерією для прозової компіляції цього автора з назвою „Повесть слезная о Листриском, сиречь Феларском и Флорентийском разбойническом кровопролитном осмом соборе” [7]. При певній подібності „Повести слезной...” до віршованої „Повісті, або Виголошення до Господа на римлян” все-таки варто віддати перевагу думці В. Колосової. М. Травников і Л. Ольшевська вважають текст І. Хворостиніна за переклад „українського полемічного твору” [12, 463]. Чи відбулася компіляція чи було здійснено переклад, але на віршах князя І. Хворостиніна, одного з перших російських „західників”, відчутно виявився український слід.

Таким чином, міжцерковний полемічний діалог першої половини XVII століття відбиває зміну літературних, історичних, суспільних та ідеологічних контекстів, на тлі яких він відбувався. Секуляризація суспільного життя мала наслідком формування й розквіт світської літератури, зокрема, поезії. Етика православ'я в ній звужена до меж нової суспільної цінності – статечності. Динаміка зміни ідеалу від християнина-аскета до статечного християнина в українській поезії реально пережила догматично-богословські дискусії й відкрила нову духовну перспективу. Разом із цим закоріненість українських поетів поч. XVII ст. у візантійській культурній традиції демонструє актуалізація ними елементів, традиційних як для розвинених прозових жанрів, так і для перших віршованих зразків, якими є вірші т. зв. полемічного комплексу. Культурна спадкоємність зберігалася в наслідуванні традиційних ціннісних орієнтирів і поборюванні настроїв релятивізму.

Література

1. Возняк М. Історія української літератури : у 2-х кн. / Михайло Возняк ; 2-ге вид., випр. – Львів : Світ, 1994. – Кн. 2. – 556 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури : у VI т. / Михайло Грушевський. – К. : Обереги, 1995. – Т. VI. – 708 с.
3. Дерріда Ж. Структура, знак і гра у дискурсі гуманітарних наук / Жак Дерріда // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. Марії Зубрицької ; 2-е вид., доп. – Львів : Літопис, 2001. – С. 617–632.
4. Дерріда Ж. Дискусія / Жак Дерріда // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. Марії Зубрицької ; 2-е вид., доп. – Львів : Літопис, 2001. – С. 633–638.
5. Криса Б. Світоглядні основи українського поетичного барокко / Богдана Криса // Українське барокко. – К., 1993. – С. 74–83.
6. Лотман Ю. Текст у тексті / Юрій Лотман // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. Марії Зубрицької ; 2-е вид., доп. – Львів : Літопис, 2001. – С. 581–595.
7. Опарина Т. А. Иван Наседка и полемическое богословие Киевской митрополии / Т. А. Опарина. –

- Новосибирск : Наука ; Сиб. предприятие РАН, 1998. – 413 с.
8. Панченко А. М. Русская стихотворная культура XVII в. / А. М. Панченко – Л. : Наука, 1973. – 277 с.
 9. Святе Письмо Старого та Нового Завіту, Ukrainian Bible 63 DC United Bible Societies 1994 – 30 М, II ч., 198 с.
 10. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. – К. : Дніпро, 2001. – Т. 2 ; Кн. 1 : XVI ст. / упор., передм., приміт. В. Шевчука. – 560 с.
 11. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. – К. : Дніпро, 2001. – Т. 2 ; Кн. 2 : пер. пол. XVII ст. / упор., передм., приміт. В. Шевчука. – 536 с.
 12. Травников С. Н. История русской литературы. Древнерусская литература : учебное пособие для вузов / С. Н. Травников, Л. А. Ольшевская. – М. : Дрофа, 2007. – 510, [2] с.
 13. Українська поезія к. XVI – поч. XVII ст. / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. – 431 с.
 14. Ушкалов Л. Есеї про українське бароко / Леонід Ушкалов. – К. : Факт–Наш час, 2006. – 284 с. – (Висока полиця).
 15. Ушкалов Л. Світ українського барокко / Леонід Ушкалов. – Харків : Око, 1994. – 108 с.
 16. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку XVIII століття / І. Шевченко ; [авторизований пер. з англ. М. Габлевич ; під ред. А. Ясіновського]. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – 249 с.
 17. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2002. – 415 с.
 18. Roland Barthes. S/Z. Paris., 1970. – 228 p.

Анотація

У перебігу трансформації середньовічної літератури України в ранньомодерну впродовж тривалого часу важливою складовою продовжував бути візантійський спадок. Він належав до базисних культурних кодів не лише поетичних текстів періоду загострення православно-католицької полеміки кінця XVI століття, але й частково геральдичних та панегіричних. Здійснено спробу дослідити трансляцію візантійського культурного коду поетичних текстів у культурний простір Московської держави і особливостей об'єднання візантійського культурного коду з ціннісними орієнтирами епохи сарматизму в Речі Посполитій у межах української поезії.

Ключові слова: культурний код, художній модус, поетичний дискурс, топос, жанровий архетип.

Анотация

В процессе трансформации средневековой литературы Украины в раннемодерную на протяжении длительного времени важной составляющей продолжало оставаться византийское наследие. Оно принадлежало к базисным культурным кодам не только поэтических текстов периода обострения православно-католической полеміки конца XVI века, но и частично геральдических и панегирических. Предпринята попытка исследования трансляции византийского культурного кода поэтических текстов в культурное пространство Московского государства и особенностей объединения византийского культурного кода с ценностными ориентирами эпохи сарматизма в Речи Посполитой в пределах украинской поэзии.

Ключевые слова: культурный код, художественный модус, поэтический дискурс, топос, жанровый архетип.

Summary

In the process of transformation the Ukrainian medieval literature into early modernist style during a long time Byzantine heritage was an important component. It belonged to the basic cultural codes not only poetic texts of the time of sharpening Orthodox-Catholic polemics of the end XVI century but partly heraldic and panegyric. The attempt was undertaken to investigate transmitting of Byzantine cultural code poetic texts into cultural space of Moscow state and peculiarities uniting Byzantine cultural code with valuable references of the age of the sarmatism Rich Pospolita within the Ukrainian poetry.

Key words: cultural code, art modus, poetic discourse, topos, conversation archetype.